

Мустафа Фахри Емурла/ Mustafa Fahri Emurla

**ГИМНАЗИАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ
В КЪРДЖАЛИЙСКИ РЕГИОН (1921–1944 г.)**

**High School Education in Kardzhali Region
(1921–1944)**

Abstract: With the opening of the incomplete mixed high school in 1921 in the town of Kardzhali, the beginning of the secondary education in the Kardzhali region was established. The high school educated children from the districts of Ardino, Ivaylovgrad, Kardzhali, Krumovgrad, Momchilgrad, and Zlatograd. The government closed the high school three times. Thanks to the efforts of prominent local public figures, educators and representatives of local state institutions, and media support, the Ministry of Public Education reversed the decisions to close the high school. The increase in the number of students from 13 at the beginning of the academic year 1921/1922 to 483 in the academic year 1943/1944 was an expression of a continuing trend, due not only to the opportunities provided by the educational legislation for the education of children in the high school level, but also to the expansion of the network of public primary and junior schools, which led to the increase in the number of students with completed primary education.

Keywords: incomplete mixed high school, class teachers, state mixed junior high school, district school board.

Основите на гимназиалното образование в Кърджалийски регион се поставя през 1921 г. с откриването на първата народна смесена непълна гимназия в Кърджали. Павел Ковачев, директор на народната прогимназията в града, успява да привлече видните кърджалийски граждани Колю Калайджиев, собственик на книжарница, Боян Бенов, директор на местния клон на БНБ, хаджи Вълчо Стоянов, Милко Манев и двама търговци на тютюн и да ги убеди в необходимостта от откриване на гимназия в Кърджали. След осигуряване на тяхната подкрепа Павел Ковачев начело на делегация заминава за София с молба за разрешение от Министерството на народното просвещение за откриване на I (IV) и II (V) гимназиални класове. Отначало Министерството отказва откриването на гимназията. След многократните прошения на кърджалийските делегации до столицата със Заповед № 4472 от 23.IX.1921 г. на Министъра на народното просвещение се разрешава откриване на I и II гимназиални кла-

сове, които с прогимназията образуват непълна смесена гимназия. Градските власти успяват да намерят за училищна сграда къщата на Махмуд Исмаилов на ул. „Айваз баба“, № 10, до днешната спортна площадка „Спартак“ (Обр. 1). В същата сграда е настанена и прогимназията. Училищната сграда е на два етажа с два входа. Смесената гимназия се помещава в тази къща до преместването си в друга сграда на 24.11.1927 г. Поради липса на деца Министерството с телеграма от 3.X.1921 г. съобщава, че се закрива II гимназиален клас. На 10.10.1921 г. учебната година се открива с I гимназиален клас с 13 ученици. Според Мара Михайлова през първата учебна година са записани 4 момчета и 2 момичета. Първите учители, които преподават в гимназията, са от прогимназията. За директор на смесената непълна гимназия е назначен Павел Ковачев. За гимназиални учители са назначени Иванка Ст. Николова, Недялка Делчева, която преди назначението ѝ заема длъжността помощник-директор и учител в прогимназията¹.

Възползвайки се от възможностите, които предоставя Законът за народното просвещение, Окръжната училищна инспекция предлага на МНП откриване на реално училище (долния отдел на средното училище) в гр. Ивайловград². В искането за откриване на реалката Окръжната училищна инспекция излага следните мотиви: „В града съществува прогимназия от 1915 г. и всяка година завършват ученици, принудени да отидат в гр. Харманли или други гимназии, или да останат само с прогимназиално образование. В изпълнение на окръжно на МНП от февруари 1922 г. за откриване на реалки инспекцията е проучила желанията за съществуване на подобни училища и намира назрели нуждите за откриване на първи реален – четвърти (осми клас) в гр. Ортакой. Общинският съвет в града с решение определя 50 000 лв. за веществени разходи и заплати. Същото е сторил и Окръжният училищен съвет. „Помещение има удобно. Покъщнина и пособия се приготвят“³.

Исканията на родители и граждани за откриване на II гимназиален клас в Кърджалийската гимназия са удовлетворени от Министерството на народното просвещение. Министерството разрешава откриване на една паралелка в четвърти клас през учебната 1922/23 и учебната 1923/24 г. През учебната 1922/23 г. се провеждат учебни занимания с II гимназиален клас с 19 ученици. Новоназначените учители са Янка Бенова и Надежда Тодорова.

Поради недостиг на педагогически специалисти в училището преподават и учители от прогимназията. След военния преврат на 9.06.1923 г. МНП закрива I реален клас поради недостатъчни финансови средства и липса на подходяща материална база.

През учебната 1923/24 г. в гимназията преподават учителите П. Ковачев, Н. Иванов, Т. Главанакова, Я. Киркова и Н. Делчева. Същата година се открива III (VI) клас с 5 момчета и 6 момичета. Разпределението на учениците в другите класове е следното:

- IV клас: брой ученици – 13; от тях момчета – 6, момичета – 3;
- V клас: брой ученици – 6; от тях момчета – 4, момичета – 2.

През учебната 1924/25 г. поради незаписани ученици се закрива V и VI клас. В гимназията се обучават 21 ученици от IV клас. Министерството решава да се закрие непълната гимназия поради липса на деца за формиране на класове и осигурени материално-технически условия за провеждане на нормален учебен процес. Имайки предвид решението на общината за изграждане на нова сграда на гимназията и активната дейност на местни обществени дейци за събиране на необходимите средства за осигуряване на строителни материали, материално обзавеждане, учебни помагала и пособия, министърът на народното просвещение със Заповед № 2608 от 18.08.1925 г. отменя отмяната на Заповед № 2433 от 4.08.1925 г. за закриване на Кърджалийска смесена непълна гимназия и е издадено нареждане старата и смесената непълна гимназия да функционират, като се разрешава откриване на V клас⁴.

През учебната 1925/26 г. броят на обучаваните ученици е 31. В сравнение с други региони Кърджалийската гимназия заема последното място в страната по отношение на финансовото ѝ обезпечаване. Отпусканите суми са по-малки от тези в другите окръжните центрове в страната. В някои години гимназията получава средства от гимназиите от градове по-малки от Кърджали. Така например определената сума за 1926 г. е 160 000 лв., докато бюджетът на гимназията в гр. Кула е 248 000 лв., на тази в Ботевград – 500 000 лв., на гимназиите в Угърчин и Провадия съответно по 232 000 лв. и 536 000 лв.⁵

По инициатива на окръжния училищен съвет на 25.07.1926 г. се взема решение за предложение до МНП за откриване на четвърти гимназиален клас в Ивайловград. Градските власти, за да склонят МНП за откриване на гимназия, предлагат училището да е общинско, като издръжката ще се поеме от общинската управа. През учебната 1926/27 г. се открива и III (VI) клас към непълната гимназия в Кърджали. В училището са обхванати 48 ученици. След откриването на сградата на основно училище в Кърджали на 24.11.1927 г. учениците от непълната гимназия са преместени в сградата на първоначалното училище на ул. „Добруджа“ (някогашната махала Джигерис) поради преместване на първоначалното народно училище в новата училищна сграда на ул. „Екзарх Йосиф“, № 17⁶.

За учебната 1927/28 г. има несъответствия в данните за броя на учениците. Според данните в сп. „Училищен преглед“ през учебната 1927/28 г. в смесената непълна гимназия в Кърджали има 48 деца, като от тях 29 са момчета и 19 са момичета.

В летописните си сведения Кирила Герджикова, дългогодишен учител и директор на Кърджалийската гимназия, определя броя на обучаваните ученици на 59.

В края на учебната 1928/29 г. училището е ревизирано от главен инспектор от МНП. Проверките е проведена на 30–31.05.1929 г. Констатира се, че не се водят лабораторни занятия по химия и естествена история. За постигане на по-висок образователен ефект се налага разделянето на класовете на паралелки по предписание на главния инспектор. Кърджалийската гимназия

е единственото средно училище в което се обучават деца от петте околии в Мъстанлийски окръг. Броят на учениците и учителите през учебната 1929/30 г. е съответно 57 и 6. В училището се обучават и деца от Златоградска околия, но по-голямата част от тях посещават гимназията в с. Долно Райково, която е единствената в района на Средните Родопи.

Поради увеличаване на броя на учениците с прогимназиално образование в Ивайловград и другите селища в околията се заражда идеята за откриване на гимназия, където учащите да продължат и да придобият по-висока образователна степен. През септември 1931 г. директорът на държавната смесена прогимназия Димитър Иванов прави предложение чрез Хасковския окръжен училищен инспектор до министъра на народното просвещение за откриване на IV гимназиален клас. В писмото до министъра се посочва: „Г-н. Министре, през 1922/23 и 1923/24 г., в града ни е била открита една паралелка IV клас гдето завършилите прогимназия деца на ортакьойските граждани са продължавали своето образование. Предвид на това, че градът и околията са населени с бедни граждани, прокудени от родните си огнища из Тракия и Македония, едва изкарващи горчивия си зальк, издръжката на казания клас е била поета от държавата. След 1924 г. обаче, голяма изненада е било за града закриването на класа, поради липса на средства. Само една малка част от свършилите трети клас деца на по-заможните граждани отиват другаде да продължава образованието си... Като всяка година, така и сега гражданството отново е загрижено за съдбата на своите деца. Днес все по-настойчиво се желае откриването на несправедливо закрития четвърти клас, то живее с мисълта, че новото Министерство на народното просвещение ще се вслуша в молбата му и ще разбере истинската му тъга. При това дължа да Ви уверя, г-н Министре, че помещение за един клас има и че всяка година само от поверената ми прогимназия свършват над 20 ученици. Надявам се, че за издръжката на четвърти клас в тоя отдалечен бежански край ще се намерят средства от държавния бюджет. Ходатайствам пред почитаемото Министерство на народното просвещение да се открие този клас“⁷.

Инициативата за откриване на гимназия в Ивайловград се подкрепя от държавните и общинските институции и обществеността в околията.

На 14.X.1930 г. по предложение на директора Васил Гогов, поради отделинето от прогимназията и оформянето ѝ като самостоятелно средно учебно заведение, учителският съвет взема решение Кърджалийската непълна смесена гимназия да носи името „Н.Ц.В. Джована“ в чест на принцеса Джована Савойска (Джована Елисавета-Антония-Романа-Мария), годеница и бъдеща съпруга на цар Борис III. Решава се и да се изпрати телеграма до цар Борис III за избиране на Джована Савойска за патрон на гимназията⁸.

Министърът на народното просвещение, след получаване на съгласието на Царица Йонна, със Заповед №440 от 9.II.1931 г. нарежда Кърджалийската непълна смесена гимназия да носи името „Царица Йоанна“.

След многократни молби на граждани през учебната 1931/32 г. се открива IV (VII) клас на Кърджалийската непълна смесена гимназия, за което е известно с телеграма на Министерството на народното просвещение от 17.X.1931 г.⁹

Гимназията е на последно място в страната спрямо броя на населението в сравнение с другите окръзи. През учебната 1932/33 г. на Кърджалийската гимназия се падат 183 828 жители. В същата учебна година в Хасковски окръг на всяка една от четирите гимназии се падат по 49 071 жители¹⁰.

В следващите учебни години са наблюдава увеличаване на броя на учениците. Контролът върху учебната дейност на Кърджалийската гимназия се осъществява от Министерството на народното просвещение. На 10.11.1934 г. учителите от гимназията са ревизирани от главния инспектор Димитров от МНП¹¹.

С този акт приключва оформянето на гимназията като средно училище, което осигурява пълноценно обучение и придобиване на средно образование от учениците от Кърджали и другите селища в Кърджалийски регион. Записани са 224 ученици.

През учебната 1932/33 г. средният успех на гимназията е 3,95. През учебната 1935/36 г. от 42 абитуриенти само 21 успешно завършват пълния гимназиален курс и получават дипломи за завършено средно образование. Закриването на гимназията със заповед №2603 от 14.IX.1934 г. на Министъра на народното просвещение и преобразуването ѝ в средно реално училище на 15 септември от правителството на Народния кръг „Звено“ поражда недоволството на гражданите. Според промените в Закона за народното просвещение през 1934 г. завършилите реалните училища нямат право да продължават образованието си в горните степени на средното образование. Този акт води до намаляване на учениците и част от тях са принудени да продължат образованието си в средни училища в други региони и градове, за да могат да завършат средното си образование и да кандидатстват във висши училища. Голяма част от завършващите поради липса на финансови средства са принудени да прекъснат обучението си. Закриването на гимназията намира отзвук и в периодичния печат. По този повод на страниците на вестник „Арда“ четем: „Вече една година Кърджали прекарва без гимназия. През последните години учениците в гимназията взеха да се увеличават, защото тя обслужваше и 5–6 родопски околии и числото им нарасна на 250. А родителите на тези ученици нямат материална възможност да ги изпратят по-далеч от Кърджали и много от тях сега си останаха по домовете. Оставането на гимназията в Кърджали се диктуваше от редица съображения. Те се имат предвид и от правителството. Всякаква аргументация е излишна за откриването наново на гимназията в Кърджали. Има работи, които не се нуждаят от никакво потвърждение. Така стои и въпросът с гимназията. Тук става въпрос не за местен интерес, а за такъв далеч по-общ и по-голям...“¹².

Освен кърджалийската се закрива и гимназията в с. Райково, Смолянски окръг. Това намира отзвук на страниците на вестник „Родоп“, където е помес-

тена статията „Гимназии в Райково и Кърджали“. Изтъкнати са мотивите за откриване на двете гимназии: „Ние сме считали и считаме, че без едни блестящи светилници по горното и средното течение на р. Арда, каквито могат да бъдат две гимназии или клонове от гимназии в Райково и Кърджали за закрепването на народностната култура и българския дух в Родопската област, както и приобщаването ѝ към останалата част на Царство България“¹³.

В София се отправят няколко делегации, за да убедят министъра на народното просвещение да открие закритата гимназия в Кърджали. Във вестник „Арда“ е публикувано решението на МНП за възстановяване на дейността на закритата гимназия. В същия вестник е поместена статия, която определя ползата от откриването на гимназията за града и региона: „Гимназията в Кърджали се връща. Така в просветната ни политика от новости пробива път съзнанието в нашите държавни фактори за общопризнатата нужда от по-бързо, по-много-странно и по-ефикасно образователно въздействие в Родоп, за да се създаде местна интелигенция за по-бърз културен възход и културно заздравяване“¹⁴.

За учебната 1935/36 г. гимназията е отново открита. Мара Михайлова определя броя на записаните ученици на 168, които са разпределени по следните класове: IV клас – 45, V клас – 31, VI клас – 29, VII клас – 30, VIII клас – 31.

Според сведенията на Кирила Герджикова броят на записаните ученици е 238 и поради отпадане на 6 ученици, 232 ученици успешно завършват учебната година. В следващите учебни години се наблюдава увеличаване броя на учениците и учителите в гимназията

В Таблица 1 е представен броят на учениците и учителите от учебната 1936/37 до учебната 1943/44 г.

**Таблица 1. Брой на учениците и учителите
от учебната 1936/37 до учебната 1941/42 г.**

Учебни година	Брой ученици	Брой учители
1936/1937	330	12
1937/1938	367	10
1938/1939	411	15
1939/1940	401	11
1940/1941	420	14
1941/1942	463	17
1942/1943	470/480	16
1943/1944	482/483	15

Източник: Герджикова, К. Исторически сведения за Кърджалийската смесена гимназия, 2–3; Стефанов, И. Просветното дело в Източните Родопи от Възраждането до 1944 г. Хасково, 1995, с. 135.

Несъответствията в броя на учениците в таблицата се дължат на данните, ползвани от авторите на основата на наличните архивни и литератури източници. Иван Стефанов смята, че през учебната 1942/1943 година в смесената гимназия се обучават 480 ученици, а през учебната 1943/1944 г. техният брой достига 483.

Подобряват се условията за обучение и много ученици от региона продължават своето образование в Кърджалийската гимназия. Проверките на дейността на гимназията продължават и в следващите учебни години. Контролната дейност е свързана с учебно-преподавателската работа на учителите и административната дейност на директора на гимназията. През учебната 1936/37 г. са осъществени проверки от главния инспектор по математика Моллов – на 21.XII.1936 г., от главния инспектор по рисуване Вълканов – на 11.01.1937 г. и от главния инспектор по история и география Кр. Крачунов – на 8.04.1937 г.¹⁵

Обучението по чужди езици също е един от приоритетите в ревизионната дейност на МНП, както по другите учебни предмети. През следващата учебна година главният инспектор Иван Раев ревизира дейността на учителите по френски и руски език¹⁶.

Осигуряването на условия за организиране на пълноценен учебен процес многократно се поставя като проблем пред представители на местни държавни и общински власти, местната общественост, интелигенция и на страниците на периодичния печат. На 10.04.1938 г. с тържествен водосвет е положен основният камък на първата гимназия в района на Източните Родопи (Обр. 2).

Отпусната сума възлиза на 8 млн. лв. За финансово подпомагане на строителните работи общините Кърджали, Ардино, Момчилград и Крумовград отпускат средства на обща стойност 1 250 000 лв. На 24.X.1939 г. към 7 часа вечерта в гимназията пристига Негово царско величество Цар Борис III¹⁷ Царят е посрещнат в тържествена обстановка от градските власти и с участието на учители и ученици от единствената гимназия в района на Източните Родопи.

С откриването на новата училищна сграда в Ивайловград през 1939 г. у местните власти и сред обществеността се налага убеждението, че Министерството на народното просвещение ще разреши създаването на гимназиални класове, съобразявайки се с новите условия за обучение и нарасналите потребности на околния от кадри със средно образование. Кметовете на населените места в Ивайловградска околия правят предложения за откриване на гимназия. Околийският управител иска информация от общините в околията за завършващите трети клас през 1939 г. и желаещите да се запишат в четвърти клас. Постъпва информация за броя на желаещите да продължат образованието си в гимназията. Училищният инспектор Ангел Запрянов със своята статия „Имали условия за откриване на клон от гимназия в Ивайловград“ във в. „Беломорец“ застава зад идеята за откриване на гимназия. В подкрепа на твърдението си той напомня, че броят на прогимназиите от две през учебната 1933/34 г. се увеличава на шест през учебната 1938/39 г. и през същия период броят на завършващите трети клас е 582 души.

От тях само 40–50 са продължили обучението си в гимназии, намиращи се в отдалечени селища. Според него са налице необходимите условия за откриване на гимназия, защото „Ще имаме минималния брой ученици, необходими за четвърти и пети клас – по 12 ученици годишно. Ивайловград разполага с великолепна сграда достъпна за гимназия, която в близко време ще бъде уредена най-образцово, благодарение на значимостта на гражданите. Откриването на гимназията ще възроди и ободри населението на околията и ще задоволи неговите назрели просветни нужди. Почти повечето от чиновниците ще идват с охота и ще се застояват, защото е от значение правилното администриране на околията. Околията с повече просветни люде ще бъдат и нейни културни дейатели, и ще помогнат тя да придобие по-друг – и просветен, и стопански облик. Най-сетне ще се изравни с другите околии, които са ни изпреварили. Околията по своето стопанско и икономическо значение е зле. Слабата доходност на земята, малките селища, граничен край, лишен от пътища и железници, със силно планински терен, тя в икономическо и просветно отношение е останала малко назад. В това отношение жителите ѝ трябва да бъдат подпомогнати. Нека създадем повече просветени люде“¹⁸.

На първата страница на вестника са публикувани имената на декларираните дарители за откриване на четвърти гимназиален клас за учебната 1939/40 г. Сред дарителите са д-р Васил Иванов – 2000 лв., Иван Терзиев и Христо Моллов по 1500 лв., а по 1000 лв. даряват Димитър Калбурджиева, Георги Янев, Димитър Кюмюрджиев, Георги Тенекеджиев, Павел Лазаров, Георги Прешанов, Елена Попкръстева, Христо Кючуков, Васил Пашев, Ардаш Есаян, Делчо Тончев, Власаки Иванов, Васил Димитров, Никола Делиагов, Атанас Драгнев, Георги Христов и Марин Славилов. Сумата от очакваните дарения възлиза на 29 100 лв. На 7.07.1939 г. в столицата е изпратена делегация за среща с министъра на народното просвещение за разкриване на проблемите в училищното образование в Ивайловградска околия и необходимостта от откриване на гимназиален курс в града.

Общинският съвет на града заема активна позиция и подкрепя идеята за откриване на гимназия. Кметът на града Тодор Паскалев също е загрижен от забавянето на отговора от МНП за откриване на IV и V прогимназиален клас съгласно решението на Общинския съвет. Кметът заминава за София, за да се срещне с министъра на народното просвещение по въпроса за откриване на гимназията, за което се застъпва и народният представител Лазар Попов¹⁹.

На 18.XI.1939 г. в Кърджали пристига главният инспектор по история и география Крачунов от МНП. При посещението си в гимназията извършва проверка на педагогическата дейност на учителя Стефан Славов и административната дейност на директора на гимназията²⁰.

Известни са случаи на проверки на преподавателската дейност и на директора на училището. На 11.06.1940 г. директорът на гимназията Асен Генев е ревизиран от Добри Панайотов, главен инспектор по философска пропедевтика в МНП по учебния предмет психология на урок с учениците от VI б (X) клас²¹.

От 1935 до 1940 г. в гимназията като учител по физическо възпитание работи Валериан Шарамович, който има голям принос за развитието на училищното физическо възпитание и спорт и за дейността на дружество „Беломорски юнак“ и футболния клуб „Родопски сокол“ в гр. Кърджали. По негова инициатива в стария двор на училището са изградени малка писта за бягане, игрище за волейбол, уреди за гимнастика, хазена и тенис на корт²².

С писмо от месец юли 1940 г. се съобщава, че МНП ще разреши откриване на гимназия в Ивайловград при условие, че се намери сграда за първоначалното училище и учениците от прогимназиалния и гимназиалния курс се обучават в новата сграда. Общинската управа не е склонна да приеме предложението на МНП децата от първоначалното училище да се настанят в старата сграда на прогимназията, която е негодна за провеждане на учебни занятия поради отсъствието на безопасни условия за обучението на децата, въпреки предвидените ремонтни дейности. Предлага се да се направи искане до Министерството за разрешение да се организира обучение на две смени в продължение на 2–3 години в новата сграда, докато общината пристрои допълнително 5–6 стаи за задоволяване на нуждите на града и околността. Независимо от трудните военни години, усилията за откриване на гимназия се увенчават с успех с отварянето на гимназията през ноември 1944 г.²³

Поради увеличаване на броя на учениците се налага изграждане на втори етаж на Кърджалийската гимназия. На заседанието на родитело-учителското сдружение на 9.04.1940 г. под председателството на директора на гимназията Асен Генов се взема решение за организиране на среща с кмета на Кърджалийската община за оказване на съдействие за насрочване на търг за построяване на втория етаж на гимназията²⁴.

Първото преместване на учениците в новопостроената гимназия в Кърджали започва на 27.XI.1940 г.

През първия учебен срок не се провеждат редовни учебни часове поради мобилизиране в редовете на армията на Стефан Славов, учител по история и география и Тодор Тодоров, учител по химия. Поради обявена частична мобилизация в страната през февруари и март на 1941 г. в армията са привикани трима учители от гимназията, което също оказва влияние за провеждане на пълноценни учебни занятия.

По нареждане на властите се прекратяват учебните занятия в някои училища в Кърджали и други селища в региона поради настаняване на български и германски военни части. На 15 март и на 17 май 1941 г. се прекратяват учебните занятия поради настаняване на персонала на щаба на 50-та германска дивизия. След последното прекратяване занятията са възобновени на 26.05.1941 г.

След приключване на редовните учебни занятия и провеждане на държавните зрелостни изпити, годишните изпити, приемните изпити за IV (VIII) клас и записването им, както и през миналите учебни години се провежда публично годишно отчетно събрание в залата на „Общия дом“ в Кърджали²⁵.

След представяне на отчета за дейността на училището, директорът на гимназията връчва свидетелствата за зрелост на успешно завършилите випускници. Мобилизирането на учители мъже в редовете на българската армия оказва влияние за провеждане на пълноценен учебен процес в редица училища в региона. Отсъствието на мобилизираните учители Стефан Славов и Тодор Тодоров през първия учебен срок на учебната 1941/1942 г. се отразява на цялостния образователен процес в гимназията.

След завръщането им в училището на 20.XII.1941 г. се водят редовни учебни часове по всички учебни предмети. От 21 до 23 септември не се водят учебни занятия по нареждане на МНП поради участие на учители от гимназията на педагогическа конференция на учителите от Кърджалийска околия²⁶.

Както и в другите прогимназиални и средни училища в България, в Кърджалийската смесена гимназия също е изградена младежка организация „Бранник“ съгласно Закона за организиране на българска младеж, приет от XXV обикновено народно събрание на 29.XII.1940 г. Със Заповед №1194 от 27.III.1942 г. на министър-председателя и министъра на народното просвещение проф. Богдан Филев се нарежда на директори и учители, и на ръководителите на бранническите чети в гимназията да проявят взаимно уважение и разбирателство, както и в отношенията между съществуващите ученически организации и организацията „Бранник“.

Със същата заповед ученическите браннически организации са задължени да информират предварително училищните ръководства за предстоящите значими извънкласни дейности, за да не се нарушава редът, дисциплината и редовното провеждане на учебните занятия в гимназията. Директорът на гимназията също е задължен да оказва съдействие за провеждане на извънкласните дейности на бранническата организация²⁷.

Поради продължаващите строителни дейности се въвежда двусменно обучение за учениците в началото на учебната 1942/1943 г. На 5.X.1942 г. директорът на гимназията Асен Генов се завръща на работа след демобилизация от армията. И през учебната 1942/1943 г. е нарушена ритмичността и последователността на учебните часове поради мобилизиране на учителите Никифор Кашукеев – по физика, Богомир Лехчански – по рисуване, Йордан Антов – по телесно възпитание, както и поради отсъствието на Станислава Петрова, учителка по химия, поради ползване на отпуск по болест в продължение на три месеца²⁸.

Интензивните англо-американски бомбардировки към края на 1943 г. са причина Министерството на народното просвещение да прекрати учебните занимания в училищата в Царство България. Предвид тези обстоятелства по решение на МНП учебната 1943/1944 г. приключва на 30.XII.1943 г. На учениците се признава правото на успешно завършена учебна година. Преждевременното приключване на учебната година оказва негативно влияние на нивото на образователната подготовка на учениците. Вместо да осигурят редовното присъствие на децата в училище част от семействата с тежко материално и

финансово положение са принудени да ангажират децата в различни стопански дейности, особено по селата. За компенсиране на пропуските в учебното съдържание се възлага самостоятелна работа на учениците от гимназията в зависимост от местожителството им. От протокол №11 от 7.III.1944 г. на учителския съвет е видно, че на учениците от селата се поставят самостоятелни задачи за една седмица, разработени от учителите по съответните учебни предмети²⁹.

Във връзка с организацията на учебната и възпитателна дейност на заседание на учителския съвет на 18.III.1944 г. се вземат решения, съобразени с постановленията на МНП и с военновременната обстановка в страната. След обсъждане на плана за учебните занятия се приема график на учебните часове, според който е необходимо занятията да се провеждат от 7 до 10 часа през учебната седмица. Предвижда се часовете по рисуване и телесно възпитание да се провеждат след обяд съгласно Окръжно №12а от 4.02.1944 г. Последният ден от учебната седмица е посветен на дейностите по националното възпитание на учениците³⁰.

По-различен е подходът към учениците от Кърджали. Учителският съвет се съобразява с възможностите на учениците за участие в различни училищни мероприятия и прояви, свързани с отдалечеността на населените им места от Кърджали и заетостта им в разнообразни земеделски дейности в помощ на семействата им.

Предвид тези обстоятелства от учениците от Кърджали и околните селища се изисква да изготвят и представят реферати, рецитали, литературно-музикални програми и изложби на рисунки под ръководството на учителите. Освен това се предвижда ежесечно провеждане на забави, утра пред гражданите и жителите на околните села.

На 1.04.1944 г. родителско-учителският комитет към гимназията и основното училище „Отец Пайсий“ в Кърджали провежда съвместно заседания с представителите на дружество „Червен кръст“, женското благотворително дружество „Утеха“, Комитета на многодетните семейства и Съюза за закрила на децата. Приемат се решения за финансово подпомагане на многодетни майки и на бедни многодетни семейства, които срещат значителни материални затруднения и за осигуряване на необходимите учебни материали за подготовката на децата им в училище³¹.

Взетите решения са съобразени с икономическия и социалния статус на семействата и с разпоредбите на Закона за многодетните семейства от 12.III.1943 г., който предвижда редица привилегии за децата от многодетните семейства като част от мерките за закрила на семейството, подпомагане на многодетните семейства и насърчаване на раждаемостта.

Въпреки закрилата и насърчаването им от правителството са известни случаи на наказани членове на организацията „Бранник“ в гимназията. В Репорт до МНП се съобщава за 30 наказани ученици през учебната 1943/1944 г.

за противообществени прояви и нарушаване на реда и дисциплината в училище³².

Санкциите, наложени от учителския съвет, показват, че не се толерират действия и прояви на организации, които накърняват установените традиции за осигуряване на равнопоставеност и недопускане на дискриминация в училището, независимо че се ползват специална законова закрила и от протекциите на правителството.

На проведеното заседание на учителския съвет на 12.06.1944 г. се обсъждат годишният успех и резултатите от поправителните изпити за учебната 1943/1944 г. Данните от годишния отчет за успеха не показват значителни различия по отношение на резултатите от учебната дейност по класове. С най-добри резултати са учениците от V^a клас с успех добър 4.46, а учениците от IV^a клас с успех добър 3.68 заемат последното място по този показател³³.

Откриването на Кърджалийската смесена непълна гимназия отваря нова страница в развитието на училищното образование в града и региона. Въпреки проблемите, свързани с окомплектоването на паралелките и класовете, липсата на редовни гимназиални учители и подходяща учебна и материална база, гимназията успява да се запази и утвърди като единственото средно училище в Кърджалийски регион през разглеждания период, което предоставя възможност за обучение на учениците, без да се налага да пътуват в други окръзи на страната. Ежегодните проверки по организацията на учебната и административната дейност на гимназията и решението за изграждането на нова училищна сграда показва заинтересованост и полагане на грижи от страна на Министерството на народното просвещение за осигуряване на оптимални условия за учебна дейност, както и в другите региони в страната.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ ДА – Кърджали, ф. 62, оп. 1, а.е. 34, л. 27.

² Гр. Ивайловград, който през разглеждания период се е числял към Кърджалийски регион, е включен като селище и околийски център в териториалния обхват на изследването.

³ ДА – Кърджали, Ф. 95 к, оп. 1, а.е. 1, л. 11–12.

⁴ ДА – Кърджали, ф. 95 к, оп. 1, а.е. 4, л. 45.

⁵ Училищен преглед, 1927, кн. 5–6, с. 759.

⁶ Отнася се за днешното средно училище „Отец Паисий“ в близост до черквата „Св. Георги“. – б.а.

⁷ **Герджикова, К.** Исторически сведения за Кърджалийската смесена гимназия, с. 1.

⁸ ДА – Кърджали, ф. 101 к, оп. 1, а.е. 18, л. 21.

⁹ ДА – Кърджали, ф. 66 к, оп. 1, а.е. 2, л. 69.

¹⁰ **Михайлова, М.** Кърджали. София, 2000, с. 215.

¹¹ **Стефанов, И.** Просветното дело в Източните Родопи от Възраждането до 1944 г. Хасково, 1995, с. 133.

- ¹² ДА – Кърджали, ф. 62 к, оп. 1, а.е. 35, л. 24.
¹³ Арда, 1935 г., бр. 9.
¹⁴ Родоп, 1935 г., кн. 3.
¹⁵ Арда, 1935 г., бр. 14.
¹⁶ ДА – Кърджали, ф. 62 к, оп. 1, а.е. 35, л. 29.
¹⁷ Пак там, ф. 62 к, оп. 1, а.е. 35, л. 29.
¹⁸ Пак там, ф. 62 к, оп. 1, а.е. 35, л. 29.
¹⁹ Беломорец, 5 април 1939, бр. 54, с. 1; 4 юли 1939 г. бр. 61.
²⁰ ДА – Кърджали, ф. 101к, оп. 1, а.е. 18, л. 33.
²¹ ДА – Кърджали, ф. 62, оп. 1, а.е. 35, л. 33; Нов живот, 10.03.2016, бр. 37.
²² Пак там, ф. 62, оп. 1, а.е. 35, л. 34.
²³ **Граматииков, Г.** История на град Ивайловград 1912–1944. Издание на община Ивайловград, 2014, с. 466.
²⁴ ДА – Кърджали, ф. 66, оп. 1, а.е. 9, л. 13.
²⁵ **Динев, Й.** Физическа култура и спорт в Кърджалийски регион. Кърджали, 2006, с. 22.
²⁶ ДА – Кърджали, ф. 62 к, оп. 1, а.е. 35, л. 37.
²⁷ ДА – Кърджали, ф. 66 к, оп. 2, а. 2., оп. 2, л. 24.
²⁸ ДА – Кърджали, ф. 62 к, оп. 1, а.е. 35, л. 3.
²⁹ ДА – Кърджали, ф. 371, оп. 1, а.е. 1, л. 30.
³⁰ Пак там, ф. 371, оп. 1, а.е. 1, л. 30-31.
³¹ ДА – Кърджали, ф. 66, оп. 1, а.е. 9, л. 1.
³² ДА – Кърджали, ф. 66, оп. 2, а.е. 1, л. 4.
³³ ДА – Кърджали, ф. 371, оп. 1, а.е. 1, л. 34-40.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Извори / Primary Sources

- ДА – Кърджали, ф. 62 к, оп. 1, а.е. 34, л. 27 [DA – Kardzhali, f. 62 k, op. 1, a.e. 34, l. 27].
ДА – Кърджали, ф. 62 к, оп. 1, а.е. 35, л. 3 [DA – Kardzhali, f. 62 k, op. 1, a.e. 35, l. 3].
ДА – Кърджали, ф. 62 к, оп. 1, а.е. 35, л. 24 [DA – Kardzhali, f. 62 k, op. 1, a.e. 35, l. 24].
ДА – Кърджали, ф. 62 к, оп. 1, а.е. 35, л. 29 [DA – Kardzhali, f. 62 k, op. 1, a.e. 35, l. 29].
ДА – Кърджали, ф. 62, оп. 1, а.е. 35, л. 34 [DA – Kardzhali, f. 62, op. 1, a.e. 35, l. 34].
ДА – Кърджали, ф. 66 к, оп. 1, а.е. 2, л. 69 [DA – Kardzhali, f. 66 k, op. 1, a.e. 2, l. 69].
ДА – Кърджали, ф. 66, оп. 1, а.е. 9, л. 13 [DA – Kardzhali, f. 66 k, op. 1, a.e. 9, l. 13].
ДА – Кърджали, ф. 62 к, оп. 1, а.е. 35, л. 37 [DA – Kardzhali, f. 62 k, op. 1, a.e. 35, l. 37].
ДА – Кърджали, ф. 95 к, оп. 1, а.е. 1, л. 11-12 [DA – Kardzhali, f. 95 k, op. 1, a.e. 1, l. 11-12].

ДА – Кърджали, ф. 95 к, оп. 1, а.е. 4, л. 45 [DA – Kardzhali, f. 95 k, op. 1, a.e. 4, l. 45].

ДА – Кърджали, ф. 101 к, оп. 1, а.е. 18, л. 21 [DA – Kardzhali, f. 101 k, op. 1, a.e. 18, l. 21].

ДА – Кърджали, ф. 101 к, оп. 1, а.е. 18, л. 33 [DA – Kardzhali, f. 101 k, op. 1, a.e. 18, l. 33].

ДА – Кърджали, ф. 371, оп. 1, а.е. 1, л. 30 [DA – Kardzhali, f. 371, op. 1, a.e. 1, l. 30].

ДА – Кърджали, ф. 371, оп. 1, а.е. 1, л. 30-31 [DA – Kardzhali, f. 371, op. 1, a.e. 18, l. 30-31].

ДА – Кърджали, ф. 371, оп. 1, а.е. 1, л. 34-40 [DA – Kardzhali, f. 371, op. 1, a.e. 1, l. 34-40].

Периодичен печат / Press

Арда, 1935 г., бр. 9 [Arda, 1935 g., br. 9].

Арда, 1935 г., бр. 14 [Arda, 1935 g., br. 14].

Беломорец, 5 април 1939, бр. 54, с. 1; 4 юли 1939 г., бр. 61 [Belomorets, 5 april 1939, br. 54, s. 1; 4 juli 1939 g., br. 61].

Нов живот, 10.03.2016, бр. 37 [Nov zhivot, 10.03.2016, br. 37].

Родоп, 1935 г., кн. 3 [Rodopa, 1935 g., kn. 3].

Училищен преглед, 1927, кн. 5–6, с. 759 [Uchilishten pregled, 1927, kn. 5-6, s. 759].

Изследвания / Research Works

Граматиков, Г. История на град Ивайловград 1912–1944. Издание на община Ивайловград, 2014 [Gramatikov, G. Istoriya na grad Ivaylovgrad 1912–1944. Izdanie na obshtina Ivaylovgrad, 2014].

Динев, Й. Физическа култура и спорт в Кърджалийски регион. Кърджали, 2006 [Dinev, Y. Fizicheska kultura i sport v Kardzhaliyski region. Kardzhali, 2006].

Михайлова, М. Кърджали. София, 2000 [Mihaylova, M. Kardzhali. Sofiya, 2000].

Стефанов, И. Просветното дело в Източните Родопи от Възраждането до 1944 г. Хасково, 1995 [Stefanov, I. Prosветno delo v Iztochnite Rodopi ot Vazrazhdaneto do 1944 godina. Haskovo, 1995].

СЪКРАЩЕНИЯ / ABBREVIATIONS

МНП – Министерство на народното просвещение

ДА – Кърджали – Държавен архив – Кърджали

ПРИЛОЖЕНИЕ / APPENDIX

Обр. 1 .Сградата на непълната гимназия В Кърджали. която се помещава от 10.10.1921г. до 24.11.1927г. на ул.“Айваз баба“ до днешната спортна площадка.
(по Назърва, П, Ташкова. Кърджали – поглед към миналото, с. 56)

Обр.2 Първата копка на Кърджалийската гимназия, направена на фона на сградата на военния лазарет, където се провеждали учебните занятия.
(по Назърва, П, Ташкова. Кърджали – поглед към миналото, с. 28.)